

אקדמיה

ידיעון האקדמיה ללשון העברית • סיוון תש"ף

חגיגת עברית במתחם ביאליק בתל-אביב

האקדמיה ללשון העברית ועיריית תל-אביב-יפו קיימו אירוע חגיגי ומיוחד במתחם ביאליק בעיר ביום העברית שנחוג השנה ב"ט בטבת, 16 בינואר 2020.

מאות משתתפים גדשו את החדרים ואת האולמות שבמתחם ונהנו ממגוון פעילויות: רבי-שיח, הרצאות מעשירות וסדנאות מקצועיות, חידון, סיורים בבית ביאליק ומופע סיום.

רבי-השיח עסקו השנה בשלושה נושאים: מציאת חלופות עבריות למילים הלועזיות גימיק ופטריוט בהשתתפות הקהל (בהצבעה) היה רוב לשיווקון תמורת גימיק ולמולדתן תמורת פטריוט; מצבה של השפה והעתיד הצפון לה; אתגר היצירה בעברית אצל כותבים שהעברית אינה שפת אימם.

במשתתפים בהרצאות וברבי-השיח: הסופר גיל חובב, המתרגמת גילי בר-הלל, הסופר אלי עמיה, יועצת הלשון רות אלמגור-רמון, השחקנים סשה דמידוב ויוסי ואסה, המשך בעמוד 7

מחקר לשון חכמים: כינוס בין-לאומי לכבוד נשיא האקדמיה בהגיעו לגבורות

פרופ' בר-אשר נושא דברים בחתימת הכינוס

הכינוס המדעי השנתי של האקדמיה הוקדש השנה למחקר לשון חכמים, לרגל הגעתו של נשיא האקדמיה, פרופ' משה בר-אשר, לגבורות. הכינוס נערך בט"ו-י"ז בשבט תש"ף (10-12 בפברואר) במוזאון ארצות המקרא בירושלים, ונישאו בו למעלה משלושים הרצאות מפי חוקרים מישראל ומעבר לים. כל ההרצאות צולמו ואפשר לצפות בהן באתר האקדמיה.

בנושאים שנידונו בכינוס: לשון התוספתא, הבדלי משמעיים בין ניבי לשון חכמים בארץ ישראל ובבבל, מסורות לשון חכמים בעדות ישראל, ביטויים ייחודיים ממגילות ים המלח והשפעת לשונות שכנות, כארמית, יונית ורומית.

הכינוס נחתם בדברי ברכה של נגיד האוניברסיטה העברית פרופ' מנחם בן-ששון והשר לשעבר מאיר שטרית - ואחריהם השיב פרופ' בר-אשר דברי תודה נרגשים, ושיתף את הקהל בנקודות ציון בקורות חייו. הוקרן סרט מיוחד שהוכן לכבוד האירוע ונערכה קבלת פנים לאורחים.

**ברכות לפרופ' אפרים חזן
לרגל זכייתו
בפרס יד בן צבי בחקר יהודי המזרח**

מנווה האקדמיה - תחרות אדריכלים יצאה לדרך

עוד שלב בהתקדמות המיזם להקמת מנווה האקדמיה ללשון העברית: לאחרונה הכריזו האקדמיה והתאחדות האדריכלים בישראל על תחרות פומבית לתכנון המנווה. השלב הראשון בתחרות הוא עלום שם (אנונימי), וממנו יעלו מתכננים אחדים לשלב הגמר. המועד האחרון למסירת ההצעות הוא יום ראשון כ"ז בתמוז תש"ף (19 ביולי 2020), והבחירה הסופית צפויה במהלך הקיץ. לאדריכלים שעבודותיהם ייבחרו יוענקו פרסים כספיים.

על פי החלטת עיריית ירושלים, מנווה האקדמיה ללשון העברית ייבנה בקריית הלאום, סמוך למוסדות לאומיים ותרבותיים שהאקדמיה נמנית עימם, ובהם הכנסת, מוזאון ישראל, מוזאון ארצות המקרא, מוזאון המדע והספרייה הלאומית החדשה. שטח המגרש המיועד הוא כ-6 דונמים והשטח הבנוי כ-9,000 מ"ר.

בשנים הקודמות אושרו מפרט התכנון (הפרוגרמה) למנווה ומסמך עקרונות רעיוניים ומוזאליים למוזאון העברית שעתיד לקום בו. בימים אלו מקודמת תב"ע חדשה למגרש ונעשות הפעולות הדרושות לגיוס הכספים להקמת המנווה.

עוד בגיליון

- "ביאליק ובן-יהודה - מחלוקת בין מחדשים" מאת שמואל אבנרי
- "השגחה פרטיות וחתולות מקורעות: ייצוג לשון הדיבור בכתובתו של הזז" מאת ברכה דלמצקי פישלר
- למד לשונך - מילים בשימוש כללי
- "לשון עבר היא לשונו": על לימוד עברית בעדן לפני כמאה שנה" מאת יעקב עציון
- עברית בימי קורונה - בעמוד 8 ובאתר האקדמיה

ביאליק ובן-יהודה – מחלוקת בין מחדשים

שמואל אבנרי

במפעל המילון הגדול של בן-יהודה ראה ביאליק יומרת יחיד אשר ראויה הייתה להיעשות בידי חבורה נרחבת של חכמים מומחים בהשתתפות אומני לשון וסגנון: "יש לנו ספרות כבירה אשר אי אפשר שאיש אחד יזכור אותה והכרחי לחלק את העבודה בין אנשים שונים, לפי המקצועות: תנ"ך, ירושלמי, תלמוד בבלי, פייטנים [...] רק לאחר כל העבודה המחולקת הזאת יכול להיערך המילון הגדול". כן קטרג ביאליק על "ההרחבה המלאכותית" של מילון בן-יהודה המתמקד בחוסר פרופורצייה ברובד המקראי של הלשון, ואשר מכביר "על כל מילה כל מיני פסוקים, לא לשם הדגשת גוון, אלא להרבות בכרכים".

ביאליק גם סירב להכיר בבן-יהודה כ"מחיה הדיבור העברי", וכבר בקיץ 1918 הדגיש בביקורתיות: "'אבהותו' של 'הגדול הגיבור' בן-יהודה בדיבור העברי – אף היא מוטלת בספק גדול, וכבר הוכחה כמה פעמים ברבים". גם ש"י עגנון סבר כך.

ראוי לציין שבן-יהודה נמנע מלהתמודד ישירות עם ביקורתו הנוקבת של ביאליק, מלבד תגובה אנונימית אחת, שפורסמה באחד מעיתוניו של בן-יהודה בעקבות דברי הקטרוג שכתב עליו ביאליק ב"חבלי לשון": "לוי היה ביאליק חכם נודע בלשון עברית או מזרחני, או אפילו 'פילולוג' באומנותו – היה אולי מתרעם עליו בן-יהודה בעד דברים אלה. אך למשורר מוחלים הרבה, ובפרט שביאליק חילוני [=חובבן] לגמרי [=לגמרי] בהשאלות האלה".

יש הרואים ביחסו של ביאליק לבן-יהודה צדדים של "קנאה" ו"שנאה", ונמצא אף מי שעשה כנפיש ל"גילוי היסטורי" מגוחך, שלפיו עיכב ביאליק את עלייתו ארצה משום שכביכול "סירב להשתקע בארץ ישראל בחיי בן-יהודה". אך ביאליק לא שלל את בן-יהודה באופן אישי, אלא חלק על דרכו. גם לא כל חידוש שיצא מבית מדרשו של בן-יהודה דחה ביאליק על הסף, כך, לדוגמה, עשה ביאליק שימוש במילה 'בובה' שחידש בן-יהודה ושיבץ אותה בכותרת שירו "בובה ועגלתה". יתרה מזאת, הוא הלך עוד צעד, ועל יסוד חידוש זה של בן-יהודה יצר ביאליק בשירו "שתי בנות" חידוש עצמאי משלו: 'בובותיים'.

ביאליק אימץ גם את המילה 'מכונית' שחידש איתמר בן-אב"י, שיבץ אותה ככותרת אחד משיריו הידועים לילדים, ובתוך כך תרם להטמעתה הנרחבת בלשון, כפי שמעיד בן-אב"י עצמו במכתבו לסופר דניאל פרסקי: "המילה 'מכונית' היא שלי, וביאליק הכניסה לשירו המפורסם, וכאשר נפגשנו ליד הים והוא אמר לי כי שמח היה לקבל מילה זאת למילונו העשיר, עניתיו – אתה הנצחתה!".

לא זו בלבד אלא שביאליק מצא במסירות הנפש העילאית של בן-יהודה ללשון העברית ובגלים שעוררה פעילותו הבלתי נלאית פן הראוי להערכה: "ראינו לפרקים פעולות בודדות בשדה התרבות איך הפעילו את כוח האומה! הנה המילון של בן-יהודה, יודעים אתם כי אינני מחסידי, אבל למפעל הזה היה כוח שקול בגולה, בשביל בניין הארץ, כנגד כמה וכמה אגיטיציות [תעמולות]".

כל הבא בשערי מוזאון בית ביאליק ייתקל מיד עם כניסתו ב"חשן". תחת הכותרת "ביאליק – דיוקן של שאר-רוח" מוצגים שנים-עשר לוחות אשר כל אחד מהם מבהיר בתמציתיות פן אחר בפעילותו הענפה של המשורר הלאומי: ביאליק המשורר, ביאליק המספר, ביאליק המסאי, ביאליק המתרגם, ביאליק העורך, ביאליק המו"ל, ביאליק סופר הילדים, ביאליק המכנס, ביאליק הפרשן, ביאליק פטרון התרבות, ביאליק מורה הדרך, ולעניינו – ביאליק "מחיה הלשון".

בראש אבן החושן בנושא הלשון מובא כמוטו הפסוק הבא מתוך המסה "חבלי לשון" שפרסם ביאליק ב-1908 בירחון "השילוח", שאת חלקו הספרותי ערך באותה עת: "אוי לה ללשון שאינה גדלה בידח עם בעליה ועם אוצר מושגיה, אלא נגדרת כנמושה אחריהם". ואכן, נאמן לקביעה זו שיקע ביאליק ביצירתו חידושי לשון רבים, וגם השתתף בשורה של ועדות לחידושי מילים במקצועות מגוונים, למן חשמל, טכניקה ודפוס ועד כלי מטבח, תברואה וזואולוגיה. מאות מחידושיו כינס הבלשן יצחק אבינרי ב"מילון חידושי ביאליק" (1935), ועם המילים המתגלגלות על לשונו בלא שנהיה ערים לכך שביאליק הוא אביהן-מולידן אפשר למנות את 'בוא', 'יצוא', 'תגובה', 'עֲרָגָה', 'תאונה', 'מצלמה', 'שלדג', 'פיצול', 'שינות' ועוד. ביאליק אף חידש יותר מילים מבן-יהודה (כ-300 לעומת כ-220).

למה אפוא מכונה ביאליק באבן החושן "מחיה הלשון" ולא "מחדש הלשון"? העדפת "מחיה" נעשתה מתוך נאמנות לשיטתו העקרונית של המשורר בנושא שכלול הלשון, ולפיה חידוש השפה העברית צריך שיעשה בראש ובראשונה "מתוכה ומגופה", על ידי החייאת המקורות הלשוניים הגנוזים ורדומים ברובדי התרבות העברית לדורותיה (מקרא, משנה, מדרשים, שירת ימי הביניים וכן הלאה), ורק לאחר מכן על ידי חידושי מילים או תרגומן מלשונות העמים. מכאן גם שצירופים חדשים של מילים ישנות תוך "מילוי נרתיקן הריק בעופרת חדשה" (בלשונו הצירורית של ביאליק) נתפסו בעיניו חשובים לאין ערוך מחידושי מילים.

על יסוד זה חלק ביאליק על דרכו של בן-יהודה וייחס לו להיטות יתר לחדש מילים בלא לנצל די את העושר הלשוני הצפון במקורות ההיסטוריים של השפה העברית. ביאליק ראה פסול בהעשרה מואצת ובלתי מבוקרת של הלשון, בתהליך שדימה לבית חרושת של מילים מיותרות, ואת בן-יהודה תפס כ"משחית" אשר "קעקע את בירת הלשון, ועשה בה פרצות לכל מיני שדים ומלאכי חבלה". מכאן גם הסתייגותו של המשורר מעיתוניו של בן-יהודה, משופעי החידושים הזרים, אשר בהם ראה "מוקצה מחמת מיאוס".

לא כל חידושי הלשון שהציע ביאליק נשתגרו בעברית. אומנם ה'מטוס' וה'טייס' של ביאליק דחקו הצדה את ה'אווירון' וה'מעופף', אך לעומת זאת משחקים הילדים בחנוכה ב'סביבון' ולא ב'כֶּרְכֶּר' כהצעת ביאליק, ואוכלים 'סופגניות' ולא 'אספוגים' (את 'אספוג' בנה ביאליק על משקל 'אתרוג'). כמו כן משמשת לנו כמגן בפני הגשם ה'מטרייה' של בן-יהודה ולא ה'סוכך' של ביאליק.

לסימטת הרווחת **יה** (דוגמת 'מטרייה') התנגד ביאליק במיוחד. "בקרב ישמעו בעברית רק יה, יה, יה כנעירת חמור", התריע ביאליק כשהוא מחקה בקולו נעירה זו, ובתוך כך מדגיש: "מה חכמה היא להוסיף למילה ישנה איזו הברה נדושה או יה או יון וחסל [...] כשמבקשים לחדש מילה צריך להתבונן כיצד עשו זאת הם, העברים הקדמונים. צריך ללוש את השורש מפנימו, ולא בהדבקות הברות".

* שמואל אבנרי הוא מנהל הארכיון והמחקר בבית ביאליק. סימוכין למובאות שבהרצאה זו, שנישאה ביום העברית תש"ף במתחם ביאליק, ימצא הקורא במאמרו של המחבר: "מי פרץ את הלשון לשדים ולמלאכי חבלה? ביאליק נגד אליעזר בן-יהודה", שבקישור www.haaretz.co.il/literature/1.1163412.

השגחה פרטיות וחתולות מקורעות: ייצוג לשון הדיבור בכתיבתו של הזז ברכה דלמצקי פישלר

הפער האינדאי והתרבותי שבין החייט החסיד לסטודנט המתפקד לא רק בתוכני הדיבור אלא גם באופניו ובעיצובו האומנותי.

ב. סמרטוטים / אלונטיות / חתולות

הקורא את "בישוב של יער" מוצא את עצמו יעד לעימות מתמיד של לשון הרומן עם מקורותיה העבריים ולתחרות שאינה חפה מכישלונות עם היידיש יריבתה, ונקרא להשוות את פתרונותיו הספרותיים עם פתרונותיהם של סופרים אחרים שהתחבטו בבעיות דומות.

השלכת סמרטוטים בפניו של אדם היא ביטוי להשפלה ולביזוי. אצל מנדלי היא מובאת בהקשר של מעשה קונדס: "המומחה להטלת סמרטוטים לחים [...] עמד והטיל סמרטוט שרוי במים לראשו" (בימים ההם, ספר שני, ראש פרק 6). למובאה זו לא נמצאה מקבילה יידישית, אבל נמצאה כזו למובאה הבאה: "...פעמים היה משליך עלי בחשאי סמרטוט מזוהם" (קיצור מסעות בנימין השלישי, פרק 7) – "...אָדער וואָרפֿן אָפּ מיר שטילערהייט אַ קישעלע". עגנון נאמן במידה רבה ל"נוסח" מנדלי, אבל התלונה שהדרשן משמיע בדיבור ישיר בסיפור "אגרא דכלה" (תרפ"ה, סופח מאוחר יותר ל"הכנסת כלה" בשינויי נוסח) מסוגנת יותר ולאגנטית, ולא במעשה קונדס הכתוב מדבר אלא בתגובת הקהל לדרשן שהפריז בדברי מוסר ותוכחות. זו תלונתו: "שמא שכר דרשתי נתנו לי, שמא כבוד חלקו לי, אלא מה עשו אותם הרשעים, אלונטיות זרקו בי" (הכנסת כלה, תשי"ג, עמ' מד).²

המובאה מ"בישוב של יער" נבדלת ממובאות אלו הן בפעולת הדיבור הן בתחבולה הלשונית. וכך נזפת האם בבנה השובב שדרך בתוך שלולית, התיז "כביכול באקראי" ממימיה על המלמד שלו, ולאחר מעשה "נתמם": "צא והטל לו חתולות מקורעות בפניו, צדיק בסיסרנה לבנה!" (עמ' 155). מובאות משל מנדלי ועגנון הדובר משמיע סיפור, מדווח על מעשה שהיה המכיל תיאור של הטחת סמרטוטים, ואילו אצל הזז השמעת המילים שתוכנון קריאה סמלית לביצוע מעשה היא המעשה עצמו בהיותו תחליפו המילולי, והיא לובשת צורה של משאלה (מעין קללה) המשתמעת (בסגנון המוני): 'מגיע לך לחטוף סמרטוטים בפנים'.

שאלת טקסט מן הספרות המדרשית אגב הפקעתו ממשמעותו במקור לשם צרכים ספרותיים חדשים היא טכניקה שהזז עושה בה להטים. וכך מעשהו ב"חתולות מקורעות": במדרש שיר השירים מסופר "באחד ששכח ולא הכניס תרנגולתו לתוך ביתו ועלה לפעמי רגלים ובא ומצא חתולות מקורעות לפניהם" (שיר השירים רבה ז, ג). כלומר מאחר שקיים מצוות עלייה לרגל זכה לנס ותרנגוליו המיתו את טורפיהם.

באמצעות לשון נופל על לשון מסב הזז את משמע חתולות 'בעלי החיים' למשמע 'חתולות' כבפסוק "ענן לבשו וערפל חתלתו" (איוב לח, ט), והתואר מקורעות עובר בהתאמה מלאה מן המקור אל ההקשר החדש.

2. עדות על בוצ'ץ' ראו א"י ברוך, "עגנון – מקומו וזמנו", העולם 26 (תרצ"ח), עמ' 926. ושמו יש כאן הד להלצה מהלכת ששמעתי מפי יהושע גרנט בשמו של אהרון שפינר סבו (1923–2008), שגם היא בנויה משלושה טיעונים: מעשה בחזן שוטה שחזר מעיר אחת והתנאה בהצלחה הגדולה שקצר בקרב קהילתה. לדבריו שלושה סימנים מעידים על גודל הצלחתו: "לא שילמו לי שכר, שהרי רוצים הם שאחזור ואנעים להם בקולי; ירקו אחריי – כדי שלא תפגע בי עין הרע; והשליכו סמרטוטים בפניי – כדי שאנגב בהם את הזעה מעל פניי". יידיש: "מען האָט מיר געוואָרפֿן גרויסע האַנטעכער איך זאָל מיך קענען אָפּווישן מיין שווייס".

3. בבואה לצירוף היידי "צדיק אין פעלץ", כלומר מעמיד פני צדיק תמים. הזז לא בחר באדרת שער המקראית (זכריה יג, ד) שרש"י פירשה "כן דרך מסייתים ומדיחים מתעטפים בטליתם כאילו הם אנשים צדיקים למען יקובלו כחשיהם", אלא הלך לשיטתו והעדיף את ספֿרֿנון היווני המבאר במדרש את "כתנות עור" שלבשו אדם וחוה לכסות מערומיהם (בראשית רבה כ, יב).

שתי הדוגמאות המובאות בכותרת נטולות משיגן ושיחן של דמויות ספרותיות שיצר הזז ופותרות אשנב אל המעבדה הספרותית בתחום שהוא היה גדול החלוצים בהתמודדות איתו: חיקוי לשון הדיבור. דוגמה אחת נדונה בספר "מן היישוב ומן היער" (עמ' 90–92) והשנייה, שלא כונסה אל הספר, אולי תצורף לדוגמאות נוספות מסוגה ותמצא את מקומה בחיבור אחר.

א. השגחה פרטית / השגחה פרטיות

שיבושי הגייה ותחביר הם כלים מקובלים המגויסים כאמצעים שבכתב לצורכי אפיון דיבורן של דמויות ספרותיות ולשם שיוכן החברתי, הלאומי והמעמדי. בה בעת הם עשויים להמחיש מפגשים בין עולמות נבדלים באמונותיהם ודעותיהם ולהבליט את חסרונם של ערוצי תקשורת ביניהם. כפל הצורות "השגחה פרטית" / "השגחה פרטיות" המבדיל בין שני סגנונות דיבור בוויכוח בשאלות של אמונה (בישוב של יער, עמ' 342–343, 378, 386) מנצל לא היבט אחד, אלא שלושה היבטים של חיקוי דיבור על פי המידע המקופל בכל אחת מהן: הגייה, כתיב ודקדוק.

הצורה התקנית "השגחה פרטית" באה בלשונו של בודניק, סטודנט מתפקד, כגון "אני באמת אומר לך: איני מאמין בהשגחה פרטית!", ואילו ההצטרפות החריגה "השגחה פרטיות" באה בלשונם של חייט "יהודי פשוט עם" ובעל בית אמיד שאינם משכילים ואף לא גדולים בתורה, כגון "אפיקורסים, קרקפתות, כופרים בעיקר ובהשגחה פרטיות, רחמנא ליצלן".

התוצר הנראה לעין הקורא הוא שיבוש בתחביר: שם עצם מופשט בתפקיד שם תואר החייב בהתאמה דקדוקית ואינו מקיים אותה. הצורה פרטיות בהקשר זה מתועדת בספרות החסידית, ושכיחות בה גם צורות אחרות כיוצא בה: "הנאה גשמיות", "תאווה גופנית", "טומאה רוחנית" ועוד (הדוגמאות נדלו מספרי החסידים שבמאגר התורני). ברמה זו האמצעי שנקט הזז הוא אכן חיקוי נאמן, ונראה שהוא מנצל את ההפרה הבוטה של כללי התחביר העברי לשירות עמדה משכילית אנטי-חסידית בדרך הפרודיה, בדומה למה שעשה יוסף פרל שהצורה הסוטה "השגחה פרטיות" היא אחד מאמצעי החיקוי הפרודיים שלו בסטירה האנטי-חסידית "מגלה טמירין" (דף כז ע"ב). אבל פרל חיקה את הכתיבה החסידית האוטנטית, ואילו טבל החייט בסיפורו של הזז לא כתב עברית אלא דיבר יידיש, ולפיכך הגה פרטיות – protiy(y)es. הגייה זו אינה בהכרח הגייתו של שם העצם המופשט, ויכולה בהחלט להיות גם הגייתו של שם התואר בסופית יית, שאף היא הברה לא-מוטעמת במבטא האשכנזי. שם תואר בשתי יו"דין נפוץ בכתיבם של שמות תואר בספרות ימי הביניים בהשפעת הערבית וכן כגזירה לאחור של צורת הרבים יים, צורת הרבות יות וצורת שם העצם המופשט יות – הגזורות משם התואר י. גם כתיב זה רגיל בספרות החסידית, כגון "תאווה גופנית", "השגחה פרטית", "אכילה רוחנית", וכן בספרות הרבנית ובספרות ההשכלה, ומצוי גם אצל מנדלי וביאליק.

באזורים שהתנועה u נהגתה i – בלשונם של דוברי יידיש מרכזית ודרום מזרחית – נפוצה תיקון היתר בכתיבה, והכותבים שהיו מודעים להגייתם הייחודית תיקנו לפעמים i ל-u (או o) בכיוון הפוך להרגלי ההגייה שלהם – גם במקרים שתנועת i היא התנועה המקורית ולא תוצאה של הגייה מקומית. הצורות בסופית יות הן אפוא תוצאת תיקון יתר של צורת שם תואר שעל פי התקן נכתבת בכפל יו"דין: יית¹.

המידע החוץ-ספרותי המקופל בצורה הכתובה "השגחה פרטיות" הוא כפול ומכופל: גם הגייה (הסיבה המיידית), גם נוהגי כתיב (תיקון יתר), גם תופעת דקדוק (התוצר התחבירי הנראה לעין) – כולם משרתים את המיזם בכמה רמות. ועל כל אלה, הבידול פרטית/פרטיות מסמל את

1. לימני זאת מרדכי מישור ואני מודה לו על הסברו הקולע.

לִמְד לְשׁוֹנָךְ

האקדמיה ללשון העברית * המזכירות המדעית * בעריכת דניאל שטרית

תש"ף - 2020

עֵשִׂין עשיין

■ מייקר (מאנגלית: maker)

ממציא ויוצר דברים בעצמו, לעיתים קרובות בשילוב מלאכות מסורתיות וטכנולוגיות מתקדמות: פטיש, מסמרים ודבק לצד מחשב ומדפסת תלת־ממד. השם המופשט: עֵשִׂינֹת (עשיינות).

מְשַׁחֵק מְשַׁחֵקוֹת

■ גיימר (מאנגלית: gamer)

חובב נלהב של משחקי מחשב ומשחקי חוּזי (וידאו), המרבה לשחק בהם ולעסוק בהם. השם המופשט: מְשַׁחֵקֹת.

מְשַׁחֵק מְשַׁחֵקוֹת

■ גיימיפיקציה (מאנגלית: gamification)

שימוש במאפיינים של משחק בהקשרים כגון למידה ועבודה כדי לשפר את התפקוד. למשל: שימוש במשחקים ממוחשבים לצורך לימוד. המילה מְשַׁחֵקֹת גזורה מן השורש התנייני משח"ק שנגזר מן המילה מְשַׁחֵק, בדומה לזוג המילים מְסַפֵּר ומְסַפֹּר.

מְעַרְכֵת גּוֹמְלִין מְעַרְכֵת גּוֹמְלִין

■ אֶקוֹסִיסְטֵם (באנגלית: ecosystem)

מערכת של גורמים – מוסדות, ארגונים וכדומה – והיחסים ביניהם המשפיעים על דבר מסוים. לדוגמה, מערכת הגומלין של הממשלה, האקדמיה והתעשייה משפיעה על יכולת החדשנות בישראל. המונח הלוועזי שאול ממדעי החיים, ובתחום זה החלופה היא מְעַרְכֵת אֶקוֹלוֹגִית.

מְכוֹנֵת מְכַרֵת מְכוֹנֵת מְכַרֵת

■ (באנגלית: vending machine)

מתקן למכירת מוצרים – לרוב מוצרי מאכל ומשקאות – בלא תיווך של מוכר.

חֲדָשׁוֹת כְּזָב חֲדָשׁוֹת כְּזָב

■ פייק ניוז (מאנגלית: fake news)

חדשות שקריות המופצות כחדשות אמיתיות בכוונה תחילה, ומשרתות מטרות שונות כגון הטיית דעת הקהל בתחום הפוליטי. ביחיד: יְדִיעַת כְּזָב.

לִמְד לְשׁוֹנָךְ

האקדמיה ללשון העברית * המזכירות המדעית * בעריכת דניאל שטרית

תש"ף - 2020

■ אֶסְקָלַצְיָה (באנגלית: escalation)

עֵלוּי סְמִכוֹת

עילוי סמכות

העברה של עניין לטיפולו של דרג בכיר יותר במדרג הארגוני. בהקשרים אחרים אסקלציה היא הסלמה או החמרה.

■ (upskilling: באנגלית)

הַאֲדַרַת מְיֻמְנוּיוֹת

האדרת מיומנויות

פיתוח והרחבה של מיומנויות של עובדים בתחום עבודתם.

■ פּוֹדְקָאָסְט (מאנגלית: podcast)

הַסְפֵּת

תוכנית שמע (אודיו) שאפשר להאזין לה בכל זמן ובכל מקום. ההספּתים אינם כפופים ללוח זמנים של שידור כברדיו, ועשויים להיות באורכים משתנים לפי התוכן.

המילה הַסְפֵּת גזורה מן השורש סכ"ת שעניינו האזנה ושמיעה, בדומה למילה הוותיקה המוכרת לרבים תַּסְפִּית (מחזה רדיו).

■ (VAR; video assistant referee: באנגלית)

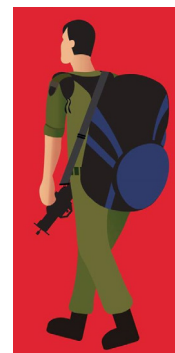
שׁוֹפֵט מְסָךְ, שְׁפוֹט מְסָךְ

שיפוט מסך

בכדורגל או בכדורסל – שופט העוקב באמצעות מסך אחר התנהלות המשחק המצולם במצלמות הפרוסות לאורך המגרש, ומתריע לפני השופט במגרש על בעיות שיפוט.

המונח שְׁפוֹט מְסָךְ מציין את המערכת המאפשרת את השיפוט.

■ "אַפְטֵר" (באנגלית: after duty pass)

חֶפְשׁוֹן

חופשון

אישור שהייה מחוץ למחנה – רשות הניתנת לחייל לצאת מן היחידה או מן המחנה לפרק זמן מוגבל – לשעות אחדות או למשך לילה אחד וכדומה.

שלושת המונחים האחרונים נבחרו מהצעות הציבור במיזמים משותפים – עם תאגיד השידור, עם איגוד שופטי הכדורגל ועם דובר צה"ל וגלי צה"ל (בהתאמה).

”לשון עבר היא לשוני“: על לימוד עברית בעדן לפני כמאה שנה

יעקב עציון

עם ביאור המלים ולדבר עברית, יען כי היא שפתינו זמן הגאולה קרב בעז"ה. ואז יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים והשתחוו לה' בהר הקדש. ועלינו להיות עם אחד, תורה אחת ושפה אחת, כי חסרון גדול הוא לנו ובושה כי ימצאו אנשים עברים שאינם יודעים לדבר עברית, פן אז כנכרים נהיה בעינינו וכן נהיה בעיניהם ח"ו. לכן אתם עם ה' שומר החסד והברית, נא השתדלו בלימוד בניכם לדבר עברית, והאל ב"ה יזכור לנו את הברית, ויקבץ את שה פזורה פליטת השארית, ויגאלנו הגאולה השלישית בעגלא ובזמן קרוב ואמרו אמן".

מייד אחר הבאת נוסח הדרשה מספר ר' משומר על המשך האירוע: "אחרי כן שרו התלמידים את השיר 'יומא טבא' וכו' ואחר זה נתנו לפני הקהל ממתקים ומשקה חלב והלכו לבתיהם לשלום. וכל תלמידי חדרנו ישבו שם בבית הנזכר מהבקר עד שעה שתיים אחר הצהרים, אמרו שירות ותשבחות וגם שחקו במשחקים בעברית ואכלו ארוחת הצהרים, גם חילקו להם אגוזים וברכו בעל הבית והלכו לבתיהם לשלום".

חשיבות לימוד העברית והבנת מילותיה חורזת את הדרשות השונות שבמחברת. בדרשה שנשא "התלמיד הנעים משה מנחם בנין ביום הכנסו לבר מנין² ביום ד' דחנוכה שנת תפא"ר", דיבר הנער על חשיבות כוונת הלב בתפילה, ובסיום דבריו הוא אומר כך: "הלא מעתה יובן לנו מזה כי צריכים האבות והמורים להשתדל ללמד את בניהם פירושי המלות, כדי שידעו להתפלל בפה ולב ולדעת מה שמוציאים מפייהם, כי לא סגי בצפצוף פה לבד. ותהלה לשי"ת אוכל אני לומר כי רק לאחר שלמדתי שפת עברית היה לי עזר וסיוע לידע ולהבין מה שאני מוציא מפי מהר. כי לימוד לשון עברית היא הכנה לכל לימוד התנ"ך ולכל ספרי הקודש. כי מאחר שיהיה הנער יודע בה היטב הנה הוא כבר יודע הכל ולכל ספר אשר יפנה לקרוא בו הרי הוא בנקל ידע הכל ויבין את הכל [...] ודבר זה צריך להיות רק מקטנותו של נער להרגילו ולחנכו על פי דרכו, אבל אם האב ניח את בנו רק קרוא מקרא מבלי לדעת מה הם קורים – אז כשיגדל הילד מעט ורוצה להוליקו ללמוד לשון אנגלית עבור פרנסתו ועדין לא ידע מאומה משפת עברית שהיא העיקרית, או שידע ממנה רק מעט מזער, ואם כן תפלתו ותחינתו איך תקובל".

לאחר ברכות נוספות של אחיו הצעיר של הבחור ושל חברו הטוב שלמה, מתאר ר' משומר את המשך הטקס: "אחר כך עמדו ה' תלמידים מחבריהם שהיו יושבים סביב לשולחן, וכל אחד עמד וענה חלקו מאמר אחד וישב, ועמד השני אחריו וענה גם הוא חלקו מאמר אחד וכן כלם כסדר הזה:

- א. אחי רעי שקדו למדו דברו עברית אשר היא היא שפת אבותינו, אך ורק נשכחה מאורך גלותנו
- ב. אחי רעי שקדו למדו תורה וספרי מוסר, גם ספר משלי בלבכם שמרו
- ג. אחי רעי שקדו למדו, וכבוד הוריים ומורכם תמיד שמרו
- ד. אחי רעי שקדו למדו, וכל אחד יעזור את רעהו בלימוד, אשר בזאת הצליחו משה ושלמה חברינו
- ה. אחי רעי שמחו בשמחת חברינו משה שהגיע להיות בר מצוה ה' ישמרהו בדרשה אחרת הכתובה במחברת מציג הרב משומר את שיטתו החינוכית שבזכותה הצליח להקנות לתלמידיו את ידיעת העברית. כך כתב בדרשה שאמורה הייתה להינשא לאחר דברי אחד מתלמידיו:³ "אודה ה' בכל לבי

2. הכינוי 'בר מנין' הוא משחק לשון על הצירוף "בר מנין", ופירושו – נער הראוי מעתה להצטרף למניין עשרה לתפילה ולקריאת התורה.
3. במקום המיועד לשמו של התלמיד נשאר רווח ריק בכתב היד, ונראה שכתב ר' משומר את הדרשה במחברתו ושמרה לשעת כושר.

בספרייה הלאומית בירושלים שמורות שתי מחברות בנות כמאה שנים, הכתובות בכתב ידו הרהוט של מארי משומר בן שמואל נסים, מהחשובים שבחכמי עדן ומנהיגי הראשית המאה העשרים, ובהן מתועדות דרשות בר מצווה של תלמידיו מן השנים תר"ף–תרפ"א (1920–1921).¹

הרב משומר מביא את הדרשות כלשונו, ומוסר לפניו ואחריהן מידע על זמן אמירתן ועל האירועים שהתלו לחגיגת בר המצווה. כך למשל בפתחת המחברת מובאת הכותרת "דרוש שדרש התלמיד שמעון בן מנחם עואץ' חזקיה בהכנסו לבר מצוה בבקר יום ה', ה' לחדש כסלו שנת פר"ת", ואחריה מובא שיר מחורז בן עשרה בתים שבו פתח הנער שמעון את דרשתו. הנה לשון הבית הראשון:

הורי היקרים /רעי ומתי סודי // הטובים והישירים /הבאים לכבודי.

לקול בנכם הצעיר /תנו אזן שומעת // הנני תלמיד מהיר /וגם הוספתי דעת.

הוא מתאר בשיר כי הוא שוקד על לימוד התורה וחבר טוב לבני גילו, ומזכיר גם את לימוד העברית:

גם שירים אדע לרב /שירי דת ושירי לאום // בהם כל אוצר כל טוב /גם שעשועי יום יום.

לשון עבר לשוני /הנעימה והטהורה // בה שיחי והגיוני /בה אלמד התורה.

השיר נחתם באיחול להמשך חייו:

עם איש לא אריבה /לא אהיה מהיר חמה // בכל כחי אטיבה /לא אכאיב גם קהמה.

אך זאת תאותי /להיות ישר ותמים // כל גילי ושמחתי /להיטיב כל הימים.

את הדרשות עצמן, כך נראה, כתב הרב משומר בעבור תלמידיו, וניכר שהוא הטמיע בהן את רעיונותיו בדבר חשיבות ידיעת העברית, לימודה והדיבור בה. בדרשה שנשא חברו של הבחור, שלמה בן מהלא, באותו אירוע סופר: "בימי קטנותי הביאני מר אבי ה"ו אל חנותו, ויקרא את אדוני המורה לבוא בכל יום איזה שעות ללמד אותי עברית וביאורי מילים על פי השיטה החדשה. והמורה הנזכר התחיל ללמד אותי, והיה מראה לי את הצירורים ואומר לי: זה כבש וזה עז, זה אריה וזה דוב, זה ברג וזה ברז, זה צבע שחור וזה לבן, וכו'. ולפעמים היו באים אנשים אל החנות, רואים ושומעים את הלימוד והדברים שהיה המורה מבטא אותם ומפרש לי, יש מהם שהיו חסים על צערי בכובד הלימוד שהמורה מבאר לי, ויש מהם שהיו מהתלים על המורה על הלימוד שהוא מלמדני אשר לפי דעתם שהם דברים ריקים שאין בהם תועלת. אמנם המורה בסבלנותו ובתקותו החזקה [...] היה עושה עצמו כאיש אשר לא שומע ויעמוד על דעתו וילמדני בתמידות [...] ותקותו לא נכזבה. גם בסבלנותו הספיק את עצמו בשכר המועט שהיה מרויח מלימוד תלמיד אחד במשך שלש שנים שעברו עד שנודע בשערים את פרי לימודו".

בסיום דבריו קורא הנער לציבור כולו במילים חמות להשקיע בלימוד העברית: "ואתם אדוני המסובים, הנני מעורר אתכם כי תזכרו את התפלה והבקשה אשר אנחנו שואלים מה' בכל יום לתת בלבנו בינה להבין ולהשיכל ללמוד וללמד לשמור ולעשות, ותשתדלו לקיימה ללמד את בניכם תורה

1. על דמותו של הרב משומר ראו י' טובי, 'הרב המלומד הציוני והמקובל הרב משומר בן שמואל נסים איש עדן', אפיקים קכט–קל (תשס"ח), עמ' 23–25; וכן ד' יעקב, 'קהילה זעירה בעיר הגדולה – סיפור של העדה העדנית בירושלים', עתמול 208 (תש"ע), עמ' 27–29. תודתי לדורון יעקב על ההפניה למחברותיו של מארי משומר.

בלימודו כן ימצא לאט לאט מלים כבדים. ובעת אשר המלמדים ילכו בדרך זה אז יצליחו במלאכתם, גם הנערים יצליחו לעלות בסולם לשלום מבלי עוזר ומגן, אף אם יהיה נער או זקן, ובזה שלשתם יהיו שונים – המורים יקרא להם מצליחים, וההורים יהיו שמחים, והבנים יקראו להם חכמים, יען כי בהדרגה זו יוכלו התלמידים אחר כך בנקל לקרוא את כל התנ"ך עם פירושו מעצמו, ויהיה יודע מה הוא אומה, גם יוכל לדבר בלשון הקודש אשר היא היתה עד עתה ככלי אין חפץ בו".

את דרשתו זו חותם הרב משומר בהבעת תקוותו לעלות לארץ ישראל, שבה תהא העברית בוודאי ללשון המדוברת: "אבל עתה הגיעה שעת רצון, ואנחנו מחכים לעלות אל ארץ אבותינו כי ליה ולה תלויות עינינו, ואז בלי ספק צריך שיהיה בלשון הקודש כל מבטא שפתינו". ואכן כעבור מעט יותר מעשור, בשנת 1933, עלה הרב משומר לירושלים, וזאת לאחר שבמשך שנים היה

מומנה על העלייה מעדן מטעם הסוכנות היהודית. עימו עלו בני משפחתו הנרחבת וכן רבים מתלמידיו. בירושלים היה רבה של הקהילה העדנית הקטנה שבעיר, והנהיג את התפילות בבית הכנסת "מדרש שלמה" בשכונת כרם אברהם עד פטירתו בשיבה טובה ובשם טוב בשנת 1948.

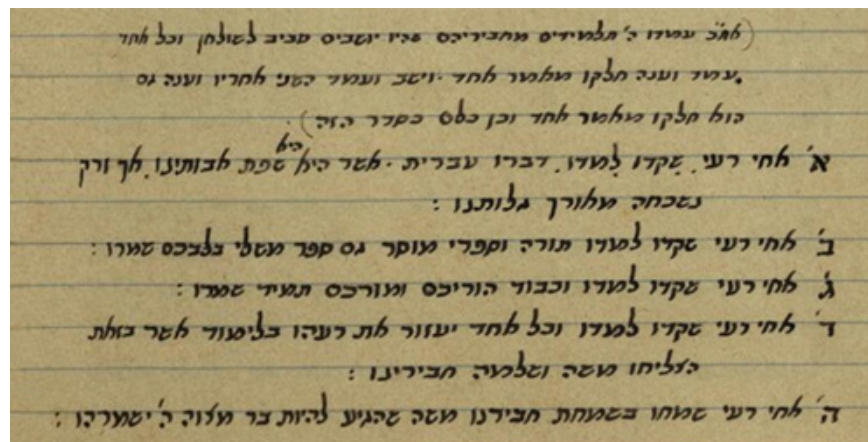
מארי משומר בן שמואל נסים

אשר ברצות ה' דרכי וזיכני [...] להשמיעכם מפיו מעט מלים בשפת עברית, אשר כמעט עד כה לא זכו אנשי עירנו לשמוע מפי בניהם אשר בגילו. וזה לא מפני יתרון חריפותו מבניהם, כי יש הרבה חריפים יותר ממנו [...]. אדרבא, כל תלמידי עיר עדן רובם חריפים ונבונים מוכשרים להשיג לכל לימוד אם רק ימצאו השתדלות הורים ומורים אשר ילמדום בסדר נכון, על פי השטה החדשה, ולעלות אותם בסולם לאט לאט מדרגה אחר מדרגה, כי בדרך זה יוכל גם התלמיד החלש בדעתו להשיג מדרגה בינונית בלימודו".

כאן בא סיפור על מלך שבנה ארמון נאה, אך המדרגות שהובילו אליו נבנו בפיזור וברישול, מקצתן גבוהות ומקצתן נמוכות, וכך נמנע מציבור המבקרים להגיע לארמון. וממשיכה הדרשה בפירוט הנמשל: "המורה אשר יחפץ לפרש לנער את פירוש המלות, אם יתחיל מפסוק ראשון שבתורה ויאמר 'בראשית ברא אלהים

את השמים ואת הארץ', ומפרש לו בערבי את ביאור המלות: 'אוולן כ'לק אלרב אלסמא ואלארץ', ויצליח להבין את פירושו לנער, בדברים או בהראות לו בעיניים, והנה יתחיל לבאר לו את הפסוק השני, 'והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום' וכו'. עתה נתבונן איך יכול המורה לפרש לנער ביאור המלות, ואיך יוכל הנער להבין פירושו, כי הנער נער, הוא עתה כבר מלמדו מעשה מרכבה. ובזה המורה יושב ומתאבק עם הנער עד עלותו מהשער, ולא יוכל להבינו הפירוש, ומניח אותו מוכה ועל ירכו צולע, והנער יהיה בעינו כמתעתע, ומאז יקרא את שמו תלמיד כל אשר לא יודע. ובבקר מביא לאביו את אשמתו, לאמר כי הוא נער אשר לא יצליח ללמוד תורתו, וישבע לו באלהיו כי השתדל עמו יותר ממה שמוטל עליו, ועוד ישבע ויאמר כי נפתולי אלהים עמו נפתלת, ולהבינו הפירוש לא יכולתי.

"לא כן הלימוד אשר יהיה מיוסד בהדרגה על הסדר, כי בתחלת לימוד הנער ימצא כל מלים קלים השייכים לדברי נער, ואשר בנקל יוכל המלמד להבינם לנער, ובעת אשר יגדל הנער ויתקדם

חגיגת עברית בתל אביב ובירושלים המשך מעמוד 1

יום העברית צוין גם בירושלים: תחנות הרכבת הקלה עוטרו בכרזות מאוירות שהסבירו לנוסעים מילים וביטויים הקשורים לתחבורה וללשון הירושלמית, ובקרי הרכבת חילקו חוברות המאגדות את כל הכרזות.

בין השאר הובהר שהשם התקני של האג'ואים הוא גלעין ולא גרעין ושאת הרב-קו אפשר לטעון וגם להטעין.

נוסף על כך, במהלך שבוע העברית התקיימו במרכז השירות של הרכבת הרצאות מגוונות מאת אנשי האקדמיה.

צילם: דימה פבלוק

עברית בימי קורונה

ש האם צריך לתת שם עברי לנגיף?

נגיפי קורונה הם משפחה גדולה של נגיפים שקיבלו את שמם בשל צורתם כשמתבוננים בהם במיקרוסקופ: צורת כתר או בלטינית קורונה. ואולם הגישה הרווחת היא לא לתת שמות עבריים לחיידקים ולנגיפים.

אל האקדמיה הגיעו הצעות מהציבור לקבוע שם עברי למחלה ובהן פִּתְרֵת, קֶרְנֵת, נִזְרֵת. בשלב זה אין בכוונת האקדמיה לקבוע שם עברי למחלה. נזכיר כי בדרך כלל שמות המחלות ניתנים על פי מאפיינים בולטים של המחלה עצמה דוגמת השמות המקראיים דלקת וקדחת והשמות המוחדשים צהבת, אדמת, סוכרת, דִּגְנָת (צליאק).

ש נגיף או נגיף?

החלופה העברית למילה וירוס היא נְגִיף – המילה חודשה בהשראת המילה 'מַגְפָּה' (מן השורש נג"ף) המוזכרת לא מעט בתנ"ך במשמעות של מחלה המפילה חללים רבים. את המילה אפשר למצוא לפחות מראשית שנות ה־40 של המאה העשרים (בעבר היו שהציעו את החלופות ארס, ארסן או רעל – על פי משמעות המילה וירוס בלטינית)

נְגִיף ולא 'נְגִיף'! על פי החלטת האקדמיה יש להגות נְגִיף – בשווא ולא בקמץ. נְגִיף כמו נְחִיה, רְכִיב, שְׂרִיה, שְׁתִיל – מילים השקולות במשקל פְּעִיל, ונהגות כולן בשווא נע בתחילתן.

ש נגיף קורונה / נגיף הקורונה?

התשובה על השאלה נגזרת ממעמדו של השם 'קורונה' – האם מדובר בשם פרטי כמו 'משה' או 'מרים' או שמעמדו דומה לשם של צמח או של בעל חיים. כידוע לשמות פרטיים אין מוספים יידוע, כי בהיותם שם פרטי הם מיוזעים מאליהם. לעומת זאת לשמות צמחים ובעלי חיים, כמו 'כלנית' או 'קנגורו', אפשר להוסיף את ה' הידיעה. נראה שאין הכרעה ברורה בדבר מעמדו של השם 'קורונה', וכן שמות של נגיפים וחיידקים אחרים.

אם כן אלו הרואים בשם 'קורונה' שם פרטי ממליצים לומר 'נגיף קורונה' במבנה של סמיכות (כמו 'מחלת אלצהיימר') או 'הנגיף קורונה' במבנה של שם ותמורה (כמו 'המלך דוד'). אחרים אינם רואים בעיה ביידוע השם 'קורונה', ואינם מרגישים אפוא צרימה בצירופים 'נגיף הקורונה', 'מגפת הקורונה' וכדומה.

ש להידבק או להידבק?

שתי הצורות משמשות – הראשונה היא מבניין נפעל והשנייה מבניין התפעל. בבניין נפעל יש דגש קל אחרי שווא נח באות ב בצורות העבר וההווה: נִדְבַקְתִּי, נִדְבַקְתָּ, נִדְבַקְתֶּם. לעומת זאת בצורות העתיד ובשם הפועל אין דגש ב־ב: יִדְבַק, יִדְבַקְתָּ, יִדְבַקְתֶּם (בלי ניקוד: יידבק, להידבק). אם כן כך יש לומר: 'אל תתנשק שמא תיִדְבַק', 'אם לא תישמרו תיִדְבַקוּ בשפעת'. גם בשם הפעולה אין דגש ב־ב: 'סכנת הִדְבָּקוֹת' (בלי ניקוד: הידבקות). מן השורש דב"ק יש פועל גם בבניין התפעל, ובו ה־ב דגושה בדגש חזק של הבניין: הִדְבַקְתָּ לַצַּד הַתִּדְבַק. פועל זה גם הוא משמש בהקשר של מחלות – אך לא לציון האדם שנעשה חולה, אלא לציון המחלה שדרכה לעבור מאדם לאדם: מחלה מִדְבַקָּת (בלי ניקוד: מידבקת, ולא מִדְבַקָּת).

ש מסכה – עוטים, חובשים או שמים?

נראה שהפועל המתאים ביותר בהקשר זה הוא עָטָה. הפועל עָטָה נזכר בתנ"ך בהקשר כללי של לבישה – כך למשל בתיאור דמותו של שמואל מפי בעלת האוב: "אִישׁ זָקֵן עֹלֵה עֵטָה מְעִיל" (שמואל א כח, יד), וכך גם בהוראה מושאלת – "עֵטָה אֹזֵר פְּשָׁלְמָה" (תהלים קד, ב), כלומר (האל) לובש את האור כשם שאדם לובש שלמה (=שמלה, בגד).

הוראתו העיקרית של הפועל עָטָה היא עִטוּף וכִיסוּי, והוא נזכר גם בהקשר כיסוי הפנים. כך נאמר לגבי דינו של המצורע: "בְּגָדָיו יִהְיוּ פְּרָמִים וְרֹאשׁוֹ יִהְיֶה פְּרוּעַ וְעַל שָׂפָם יִעָטָה וְטָמֵא יִקְרָא" (ויקרא יג, מה). הפרשן ר' אברהם אבן עזרא סובר שלכיסוי הפה במקרה זה תפקיד רפואי: "שלא יזיק ברוח פיו" – שכן הצרעת נחשבה מחלה מידבקת. אם כן תפקיד העטייה כאן הוא ממש כמו בימינו. יש לציין כי הפועל 'עטה' משמש במשמעות מושאלת בהקשר דומה לכיסוי הפנים, דוגמת 'עטה ארשת רצינית', "פניה עטו סומק עז".

העורך: יעקב עציון • סדר והפקה: אורית טפרברג

דואר אלקטרוני: ivrit@hebrew-academy.org.il • במרשתת: hebrew-academy.org.il
האקדמיה ללשון העברית, קריית האוניברסיטה, גבעת רם, ירושלים 9190401 • טלפון: 02-6493555